

TARIX FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY USULLARDAN FOYDALANISH

Edilbekov Shinibek Xojabek o'g'li

*Qoraqalpog'iston Respublikasi, Qorao'zak tumani, 19-sonli umumta'lim maktabi tarix
fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarix darslarini tashkil etishda fanlararo aloqadorlikni yo'lga qo'yish hamda darslarni mavzulardan kelib chiqqan holda ma'lum bir guruhlariga ajratish, o'rganilayotgan o'quv fanlari bo'yicha mavzulami mazmunan uyg'unlashtirish orqali o'quv rejalariga fanlararo aloqadorlik asosida tashkil topgan dars soatlarini kiritish; o'quv fanlariaro aloqa dorlik asosida tashkil etilgan darslarning ta'lim sifatini ta'minlash va uning tarbiyaviy jihatlarini kuchaytirish; darslarda mazmunan bir-biriga yaqin yoki aralash o'quv fanlari tarkibidagi tushunchalar yordamida o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi hamda muayyan ko'nikma va malakalarini shakllantirish kabi xususiyatlar ochib beriladi.

Kalit so'zlar: innovatsiya, dizayn texnologiyasi, interaktiv ta'lim, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, modulli texnologiya, tarix, raqamli tarix, PISA, didaktik shartlar, innovatsion usullar.

KIRISH

Ta'lim islohotlari sharoitida kasb-hunar ta'limi sohasida turli pedagogik yangiliklarni joriy etishga qaratilgan innovatsion faoliyat alohida ahamiyat kasb etdi.

Ta'lim sohasidagi yangiliklar-bu o'qitishning yangi usullari, ta'lim mazmunini tashkil etishning yangi usullari, ta'lim natijalarini baholash usullari.

Bugungi kunda ta'lim zamonaviy dunyoning "chaqirig'iga" javob berishi, o'zgarishi, yangi ijtimoiy hodisalarga javob berishi kerak. Bu shaxsni kelajakdagi hayotga, kasbiy ta'limda esa yuqori ma'lumotli mutaxassisga tayyorlashga qaratilgan o'qitishning innovatsion usullari. Ta'lim muassasasiga kelgan ko'plab talabalar tarix kabi mavzuga unchalik qiziqishmaydi. Shuning uchun o'qituvchining maqsadi ularni ushbu mavzuga qiziqitirishdir. XXI asr yoshlari axborot asrining odamlari bo'lganligi sababli, ular bilan ishlash jarayonida kognitiv faoliyatni mustaqil va motivatsion ravishda tashkil etish, sabab va tarkibiy-funksional tahlil elementlaridan foydalanish, o'rganilayotgan ob'ektning muhim xususiyatlarini aniqlash, taqqoslash, taqqoslash mezonlarini mustaqil ravishda tanlash qobiliyatini rivojlantirish kerak.

Ushbu vazifalarni amalga oshirish uchun o'z faoliyatingizni innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish asosida qurish kerak: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interfaol ta'lim texnologiyalari, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari, loyiha texnologiyalari, sog'liqni saqlash texnologiyalari va boshqalar.

Zamonaviy o'qitishda passiv, faol va interaktiv strategiyalar ajralib turadi. Ushbu strategiyalarning mohirona kombinatsiyasi o'qitish samaradorligi va ta'lim sifatini ta'minlaydi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari mustaqil, ilmiy-tadqiqot, ijodiy ish ko'nikmalarini rivojlantirishga, shaxsning o'zini namoyon qilishi va o'zini o'zi rivojlantirishga yordam beradi. Talabalar ulardan foydalanishda juda yuqori natijalarni namoyish etadilar - taqdimotlar tuzadilar. Ta'lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish

ta'limning ko'rinishi va hissiy tarkibiy qismini kuchaytirishga imkon berdi, muzeylarga virtual ekskursiyalar o'tkazishga imkon berdi va hokazo.

Asosiy qism: Rivojlanayotgan ta'limda pedagogik ta'sirlar shaxsning psixologik ma'lumotlarining rivojlanishini kutadi, rag'batlantiradi, yo'naltiradi va tezlashtiradi. Bola to'liq huquqli faoliyat sub'ektidir. Rivojlantiruvchi ta'lim bolaning proksimal rivojlanish zonasida amalga oshiriladi. Prok simal rivojlanish zonasi - bu bolaning mustaqil ravishda nimaga qodir bo'lganidan, nima qila oladigan, hamkorlikda qanday qilishni biladigan narsaga o'tish imkoniyati. Rivojlanish uchun doimiy rivojlanish sohasi va proksimal rivojlanish zonasi o'rtasidagi chegara noma'lum, ammo bilim uchun potentsial foydalanish mumkin bo'lgan hududni engib o'tish kerak. Rivojlanayotgan ta'limning muhim xususiyati shundaki, proksimal rivojlanish zonasini yaratadi, aqliy neoplazmalarning ichki jarayonlarini keltirib chiqaradi, rag'batlantiradi, harakatga keltiradi. Proksimal rivojlanish zonasining tashqi chegaralarini aniqlash, uni ha qiqiy zonadan ajratish (bola buni mustaqil ravishda amalga oshirishi mumkin) bu o'qituvchining tajribasi va mahoratiga qarab, hozirgacha faqat intuitiv darajada hal qilinadigan vazifadir.

Innovatsion ta'lim (ingl. Innovation" - yangilik kiritish, ixtiro) - ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalami yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, me'yor, qoidalarini tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta'lim. Innovatsion ta'lim jarayo nida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb nomlanadi.[1]

O'zim uchun shuni ta'kidlaymanki, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning darslardagi faolligini oshirdi, talabalarning bilim va tadqiqot faoliyatini samarali tashkil etishga imkon berdi, darsning ravshanligi va hissiy to'liqligini oshirdi va bularning barchasi o'quvchilarning ijodiy fazilatlarini va ularning o'zini o'zi anglashini rivojlantirishga yordam beradi.

Interfaol ta'lim texnologiyalari bilimlarni o'zlashtirish, o'qituvchi va talabaning o'quv faoliyati sub'ekti sifatida o'zaro munosabatlari va o'zaro munosabatlari jarayonida ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirish usuli sifatida qaraladi. Darslardagi interaktiv faoliyat o'zaro tushunishga, o'zaro ta'sirga, umumiy, ammo har bir ishtirokchi uchun muhim bo'lgan vazifalarni birgalikda hal qilishga olib keladigan dialogli muloqotni tashkil etish va rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Interfaol ta'lim texnologiyalarida o'qituvchining (informer roli o'rniga-menejerning roli) va talabaning (ta'sir ob'ekti o'rniga - o'zaro ta'sir sub'ekti) rollari, shuningdek axborotning roli (ma'lumot maqsad emas, balki harakatlar va operatsiyalarni o'zlashtirish vositasi) sezilarli darajada o'zgaradi. Bunday treningni amalga oshirish kognitiv, amaliy va ijodiy faoliyatni tashkil etishga yordam beradi.

Interfaol ta'lim orqali deyarli barcha talabalar bilim jarayoniga jalb qilinadi. Ular bilgan va o'ylagan narsalarini tushunish va aks ettirish qobiliyatiga ega. Har bir inson bilim, g'oya, faoliyat usullarini almashish jarayonida o'ziga xos individual hissa qo'shadi. Bundan tashqari, bu nafaqat yangi bilimlarni olish, balki kognitiv faoliyatning o'zini rivojlantirish, uni hamkorlik va hamkorlikning yuqori shakllariga o'tkazish imkonini beradigan xayrixohlik va o'zaro qo'llab-quvvatlash muhitida sodir bo'ladi.

Muhim zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan biri bu tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi, ya'ni o'rnatilgan g'oyalarni rad etadigan, o'z tajribasiga tayanadigan, yangi g'oyalarni loyihalashtiradigan fikrlash. Ushbu texnologiya quyidagilarga asoslanadi: muammoni shakllantirish (talabalar o'z bilimlarini yangilab turishadi, talabalarga yangi ma'lumot olish uchun ma'lum bir fitna berishadi), muammoni amalga oshirish (talabalar yangi ma'lumot olishadi, uni eskisi bilan taqqoslashadi) va aks ettirish (talabalar yangi bilimlarni mustahkamlaydilar, o'rganilayotgan material haqidagi dastlabki g'oyalarni o'zgartiradilar, g'oyalarni qayta ko'rib chiqadilar).

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasini qo'llash natijalari sifatida quyidagilarni ta'kidlash mumkin: o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan yuqori motivatsiyasi; fikrlash jarayonini takomillashtirish va fikrlashning moslashuvchanligi; mustaqil ravishda qurilgan tushunchalar bilan ishlash; boshqa odamning nuqtai nazarini tasdiqlash yoki rad etish; olingan ma'lumotlarni tahlil qilish.

Ta'lim innovatsiyalari ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar". Ta'lim innovatsiyalari "innovatsion ta'lim" deb ham nomlanadi. "Innovatsion ta'lim" tushunchasi birinchi bor 1979-yilda Rim klubida qo'llanilgan. Ta'lim innovatsiyalari bir necha turga ajratiladi. Ular:

1. Faoliyat yo'nalishiga ko'ra: pedagogik jarayonda yoki ta'lim tizimini boshqarishda qo'llaniladigan innovatsiyalar.
2. Kiritilgan o'zgarishlarning tavsifiga ko'ra: radikal, modifikatsiyalangan hamda kombinatsiyalangan innovatsiyalar.
3. O'zgarishlarning ko'lamiga ko'ra: tarmoq (lokal), modul va tizim innovatsiyalari.
4. Kelib chiqish manbaiga ko'ra: jamoa tomonidan bevosita yaratilgan yoki o'zlashtirilgan innovatsiyalar.

Ma'lumki, har qanday pedagogik va innovatsion texnologiya ta'limni rivojlantiruvchi yangi tamoyillarga asoslangan bo'lib, u o'quvchi-talaba shaxsini shakllantirishga yo'naltirilmog'i kerak. Yangi pedagogik texnologiya markazida ta'lim jarayonining rahbari hamda shu jarayonning sub'ekti va ob'ekti bo'lgan o'qituvchi va o'quvchitalaba turadi. Buning uchun ta'lim jarayoni, o'qituvchi va ta'lim-tarbiya jarayoni oldiga qo'yilgan talablar, ta'limni tashkil etish va boshqarish tamoyillari hamda yo'llari o'quvchi-talabani aqliy va jismoniy jihatdan rivojlantirish usulla ri, u bilan hamkorlik qilish, uni o'qish va o'rganishga yo'naltirish, o'quvchitalaba shaxsiy faoliyatini to'g'ri tashkil etish, ular bilan muloqotga kirishish, muammo va kelishmovchiliklarni bartaraf etish, auditoriyada ijodiy, ishchanlik muhitini vujudga keltirish, o'quvchi-talaba faoliyatini aniq va to'g'ri baxolash metodlari bilan qurollangan bo'lishi lozim". Ushbu maqolada innovatsion ta'lim texnologiyalaridan biri o'yin texnologiyalariga, uning mohiyati, zamonaviy ta'limdagi o'rni va turlariga to'xtalib o'tishni maqsad qildik. [2]

Kishilik tarixiy taraqqiyotining barcha davrlarida ham o'yin sub'ekt faoliyatining eng birinchi va muhim turi sifatida tan olingan. Binobarin, shaxs faoliyatining muhim turlari-mehnat, o'qish bilan birga o'yin ham uning shakllanishini va rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. O'yinlar vositasida katta avlod tomonidan to'plangan hayotiy tajriba, o'zlashtirilgan

bilim, turmush tarzi va ijtimoiy munosabat asoslari, madaniy qadriyatlar yosh avlodga izchil uzatib kelingan. O'yin shaxsning tarbiyalash, rivojlantirish, unga ta'lim berish xususiyatlariga ega. Mavjud xususiyatlari tufayli o'yinlar qadim-qadimdan xalq pedagogikasining muhim asoslaridan biri bo'lib kelmoqda. Bevosita o'yinlar bolalarda idrok, sezgi, xotira, tafakkur, nutqni rivojlantirishga yordam berish orqali ularni ma'naviy-axloqiy, aqliy, jismoniy va estetik jihatdan tarbiyalashga xizmat qiladi. "Maktabgacha yoshdagi bola o'yin faoliyatida o'qish va mehnatga tayyorlanadi.

Yosh ulg'aygan sari o'yinning roli biroz kamayib boradi. O'yinlarning tarbiyaviy ahamiyati bolaning butun hayoti davomida saqlanib qoladi". Pedagogik maqsadda foydalanilayotgan o'yinlar o'yin texnologiyalari deb nomlanadi. O'yin texnologiyalari ta'lim oluvchilarni muayyan jaraenga tayyorlash, ularda ma'lum hayotiy voqelik, hodisalar jarayonida bevosita ishtirok etish uchun dastlabki ko'nikma, malakalarni hosil qilishga xizmat qiladi. Ta'lim jarayoni ishtirokchilari (masalan: ta'lim oluvchilar, ota-onalar, pedagogik jamoa a'zolari, ta'lim muassasalarining rahbarlari, jamoatchilik tashkilotlarining vakili va b.) sifatida turli rollarni bajarish o'quvchilarga pedagogik faoliyat mazmuni bilan yaqindan tanishish imkoniyatini yaratish asosida ma'lum faoliyatni samarali tashkil etishga nazariy, amaliy va ruhiy tayyorgarlikka erishish nuqtai-nazaridan yordam beradi.[3] Har qanday o'yinlar kabi pedagogik jarayonlarda foydalaniladigan o'yinlar ham o'zining aniq maqsadi va natijasiga ega bo'ladi. Ta'lim muassasalarida ko'p holatlarda rolli va kasbiy xarakterga ega ishbilarmonlik o'yinlaridan foydalaniladi. Muhimi pedagogik maqsadlarda qo'llaniladigan o'yinli texnologiyalarining asosini talabalarning faollik va tezkorlikka asoslangan faoliyati tashkil etadi. Pedagogik o'yinlar yangi o'quv materialini o'zlashtirish, musta hkamlash, talabaning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish, umumiy kasbiy tayyorgarlik ko'nikma, malakalarini shakllantirish kabi masalalarni yechishga qaratiladi. Ular yordamida talabalar turli holatlardan o'quv materialini tushunish, uning negizida ma'lum ko'nikma, malaka va sifatni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Tarix fanini samarali o'qitishda foydalanish mumkin bo'lgan bitta didaktik o'yin bilan tanishib chiqamiz. "Poyga" o'yini (O'zbekiston tarixi 7-sinf "Amir Temur markazlashgan davlat asoschisi" mavzusi asosida): Ushbu o'yinda o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, belgilangan marraga yetib borish uchun 5 ta to'siqni oshib o'tishlari talab qilinadi. To'siqni oshib o'tish ma'lum bir kategoriyadagi savollarga javob berish orqali shakllantirish kabi masalalarni yechishga qaratiladi. Ular yordamida talabalar turli holatlardan o'quv materialini tushunish, uning negizida ma'lum ko'nikma, malaka va sifatni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Tarix fanini samarali o'qitishda foydalanish mumkin bo'lgan bitta didaktik o'yin bilan tanishib chiqamiz. "Poyga" o'yini (O'zbekiston tarixi 7-sinf "Amir Temur markazlashgan davlat asoschisi" mavzusi asosida): Ushbu o'yinda o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, belgilangan marraga yetib borish uchun 5 ta to'siqni oshib o'tishlari talab qilinadi. To'siqni oshib o'tish ma'lum bir kategoriyadagi savollarga javob berish orqali amalga oshiriladi.

1-to'siq: Tarixiy yillar, asrlar bilan bog'liq savollar.

2-to'siq: Tarixiy geografik hududlar va ularning xaritada joylashuvi bilan bog'liq savollar.

3-to'siq: Sulolalar, hukmdorlar va tarixiy shaxslar nomlari bilan bog'liq savollar.

4-to'siq: Tarixiy viloyatlar va shahar nomlari bilan bog'liq savollar.

5-to'siq: Tarixiy atamalar bilan bog'liq savollar bo'ladi.

Poyga jarayonida to'siqlardan oshib o'tishda xatoga yo'l qo'ygan jamoa har bir to'siqdagi xatosi uchun bir nafar o'yinchisi poygadan chiqib k etish orqali jazolanadi. Savollarga tez va aniq javob bergan hamda belgilangan marraga to'liqroq tarkib bilan yetib borgan guruh o'yin g'olibiga aylanadi.[4]

Xulosa: Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, o'yin texnologiyalarining o'quvchilarga bir qadar erkinlik bera olishi, faol harakat va muloqotga asoslanishi. ba'zan musobaqa, bellashuv xarakteriga egaligi ular vositasida o'quv materiallarini puxta o'zlashtirilishi uchun zarur sharoitni yaratishga xizmat qiladi. Shuningdek, o'qituvchi ta'lim jarayonida o'yin texnologiyalaridan foydalangan holda mashg'ulotlarni tashkil qilishi, dars jarayonida o'qitishning innovatsion usullarini qo'llash orqali o'quvchilarni fanga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshirishga, belgilangan mavzularni o'zlashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. O'yin texnologiyalari vositasida tashkil etilgan o'quv mashg'ulotlari barcha o'quvchilarni faolligini kuchaytirishga hamda ko'pchilik oldida o'z fikrini erkin bayon eta olish qobiliyatini oshiradi. Bu esa har bir o'qituvchidan ta'lim jarayonida o'yin texnologiyalarini faol qo'llashni taqozo etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. F.Sh.Aqchayev. Tarix fanini oqitishda innovatsion texnologiyalar. Oquvuslubiy qo'llanma.Jizzax-2014.8-b.
2. A.Harris, Teaching and Learning in the Effective School. Aldershot: Ashgate, 1999.- P.401.
3. I.S.Joldasov. Tarixni o'qitish metodikasi rivojlanishi tarixidan. "Science and Education" Scientific Journal. August 2020/Volume 1 Issue 5.196-b.
4. M.J.Boltaeva, O.Kh.Ortikov.(2020) VIEWS OF EASTERN THINKERS ON THE DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL ABILITIES IN THE SCIENTIFIC HERITAGE. ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal Vol. 11 Issue 1, January 2021 211-214..